

Алег Латышонак

...а и мы сами, запэвнэ зовсімь не ляхи:
мы сами по соби народь особный —
Блоруссы!..

Гутарка «царкоўнага старасты Янкі» з «Яськам гаспадаром з-пад Вільні»

“Расказы на беларусском наречіі” вядомыя беларускаму чытачу. Два творы з гэтай кніжачкі апублікаваў Ігар Запрудскі, яшчэ адзін Уладзімір Казьбярук¹. Абодва яны карысталіся мікрафільмам Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

У верасні 2003 году я меў магчымасьць пазнаёміцца з экзэмплярам кніжкі, які захоўваецца ў Расейскай нацыянальнай бібліятэцы ў Санкт-Пецярбургу. Гэты асобнік фармату 210 на 140 мм. На жаль, арыгінальная вокладка не захавалася. Кніжка была адобраная віленскай цэнзурай 1 сьнежня 1862 году (ст. ст.). Выйшла ў друкарні А.Сыркіна ў Вільні ў 1863 годзе. Пячатка сьведчыць, што згаданы асобнік патрапіў

¹ Запрудскі І. “Мы самі па сабе народ асобны...” // “Беларуская Мінуўшчына”, 4, 1995, с. 16-17; Казьбярук У. “Расказы на беларусском наречіі” // “Беларусь”, 7, 2001, с. 40-42; Заняпад і адраджэньне. Беларуская літаратура XIX стагоддзя (Укладанне, прадмова і заўвагі У. Казьбярука), Мінск, 2001, с. 320-330.

у РНБ “Из бібліотеки графа И. Д. Делянова” (колішняга дырэктара Імператарскай публічнай бібліятэкі).

Як І. Запрудскі, так У. Казьбярук апублікавалі згаданыя творы ў сённяшнім літаратурным варыянце, што лічу мэтазгодным дзеля азнаямленьня з яго зьместам сучаснага чытача. Бо мова саміх твораў ня менш цікавая за іх зьмест.

Паводле І. Запрудскага, апублікаваныя ім творы напісаны на дыялектах Віцебшчыны. Паводле У. Казьбярука, зборнік напісаны на паляшукім дыялекце. Творы, апублікаваныя І. Запрудскім, сапраўды напісаны на паўночна-усходнім дыялекце. У адным з іх згадваецца Дзісьненскі павет. На гэтым дыялекце напісаны яшчэ адзін твор, зьмешчаны ў зборніку: “Ці добра мы зрабілі, пакінуўшы унію?”. Два астатнія творы напісаны на заходне-палескім дыялекце. Толькі філалагічны аналіз можа адказаць на пытаньне, ці тры творы напісаны на мове Дзісьненшчыны і на якой канкрэтна заходнепалескай гаворцы напісаны два наступныя творы. Вывучэньня патрабуе таксама пытаньне, ці аўтар імкнуўся надаць мове згаданых твораў нейкія агульныя моўныя па-над дыялектныя рысы і ці абедзьвума гаворкамі карысталася адна і тая самая асоба. Аб нейкай сувязі аўтара твораў на заходнепалескім дыялекце з Дзіснай сьведчыць, магчыма, згадка пра Дзісну у адным з гэтых твораў. Абедзьве гаворкі, безумоўна, лічацца аўтарам (аўтарамі) зборніка беларускімі. На дзвюх гаворках пісаў у той час Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч. Усё ж такі мова “Пінскай шляхты” здаецца мне толькі стылізаванай пад заходнепалескую гаворку, у той час як мова “Разказаў” выглядае жывой.

Зборнік, як слушна заўважыў І. Запрудскі, зьмяшчае першы гістарычны нарыс і першае апавяданьне літаратурнага паходжаньня, надрукаваныя на беларускай мове.

Апавяданьне пакрытыкаваў У. Казьбярук. Паводле яго, матыў бацькі, пакрыўджанага несумленнымі дзецьмі, выступае ў паэтычным творы, апублікаваным на польскай мове яшчэ ў 1568 г.: “Гісторыя праўдзівая, якая здарылася ў Ляндзе, нямецкім горадзе”. Аўтарам твору, запазычанага з нямецкай мовы, дасьледчыкі лічаць Мікалая Рэя. У гісторыі беларускай літаратуры тэма падобнага стаўленьня дзяцей да бацькоў знайшла месца ў паэтычнай аповесьці Аляксандра Ельскага “Сыноч”.

Іншыя творы, зьмешчаныя ў зборніку, дагэтуль крытычна не разглядаліся.

Найважнейшы, на мой погляд, і як першы пастаўлены ў зборніку — гэта напісаны на заходнепалескай гаворцы нарыс “Хто былі нашы найдаўнейшыя дзяды і якая іх была доля да уніі”. Аўтар называе родную старонку Белай Русьсю. Народ, які з вельмі даўніх часоў жыў на гэтай зямлі, сьпярыша зваўся крывічамі. Канкрэтна, прадзедамі жыхароў Белай Русі былі крывічы полацкія, якія займалі паводле яго Віцебскую, Магілёўскую, частку Пскоўскай і Смаленскай губерняў, значную частку Менскай з Мазыром, Пінскай і Туравам, частку Віленскай да рэчкі Дзітвы і вялікую частку Гарадзенскай з Ваўкавыскам і Берасьцем. Свайго роду пераходную зону ствараюць Віленская, Пскоўская і Смаленская губерні. Як відаць, аўтар адводзіць беларускаму народу больш дакладныя межы, чымсьці Багушэвіч.

Беларускі народ меў, паводле аўтара, сваю полацкую дзяржаву і дынастыю, пакуль кіеўскі князь Уладзімір не зваяваў і не забіў полацкага князя і ўзяў сабе яго дачку за жонку. Белая Русь відавочна не зьяўлялася для аўтара часткай Кіеўскай Русі, паколькі “ахрысьціўшы сваю Кіеўскую Русь, князь Уладзімір пачаў наварочваць з паганства да Праваслаўнай веры і Беларускі народ”. Пры дзеях Уладзіміра Белая Русь, як вынікае з тэксту, вярнулася да незалежнасьці.

Канцэпцыя настолькі шырокага абсягу полацкіх крывічоў не адпавядае сучаснаму стану навукі. Усё ж такі яна была паноўнай у польскай гістарыяграфіі з часу, калі Адам Нарушэвіч вызначыў як месца пражываньня летапісных крывічанаў

(Krzywiczan) свой родны пінскі павет. Паколькі гэта пярэчыла згадкам пра больш усходняе месца пасялення крывічоў, Нарушэвіч на прыкладзенай да сваёй гісторыі карце памясьціў між Дзьвіной і Дняпром “крывічан большых” (Krywicze Wikksi)¹. З гэтай пары кожны, хто вывучаў гісторыю Польшчы, значыць усе адукаваныя людзі ў Беларусі, бачылі чорным па белым, што ўсю тэрыторыю Беларусі займалі крывічы (дрыгавічоў і радзімічаў Нарушэвіч памясьціў на Падляшшы і Вальні). Адтуль, відавочна, пайшлі крывічы ва ўсіх творах XIX ст. Яшчэ большы за Нарушэвіча абсяг крывіцкай мовы вызначыў Зарыян Даленга-Хадакоўскі (Напалеон Чарноцкі).

Нарушэвіч пісаў таксама, што “да Уладзіміра Вялікага мелі славяне-палачане, зусім іншыя ад русінаў, сваіх уласных князёў. Сьведкам таму полацкі князь Рагвалод (Ruchwolod), якога Уладзімір забіў, і з яго дачкой полацкае княства падначаліў”². Падобнай думкі прытрымліваўся і Яахім Лелевель³. Наш аўтар творча разьвіў думку Нарушэвіча, які даказаў усё гэта дзеля замацаваньня палышчызны ў Беларусі, у нацыянальную беларускую тэорыю. Атаясаміў крывічоў з беларусамі, полацкую дзяржаву з Белаю Руссю, але Беларусь паказаў як асобную ад Кіеўскай Русі. Такім чынам, аўтара трэба лічыць заснавальнікам нацыянальнай беларускай гістарыяграфіі.

Як ні дзіўна, заснавальніцкі крывіцка-полацкі міф беларускай гісторыі аказваецца твораў ураджэнцаў Заходняга Палесься, сфармуляваным канчаткова на заходнепалескай гаворцы!

Летувісаў (жмудзінаў) аўтар паказвае як абсалютных варвараў. Запачаткаваў гэта ў польскай гістарыяграфіі Ян Длугаш. Тым ня менш беларуска-летувіскія дачыненні аўтар паказвае як раўнаважныя. Сьпярыша летувісы падпарадкоўваліся беларусам, пасля беларусы летувісам. Пасля заваяваньня Беларусі летувісы пераймалі праваслаўную веру. Гэты сімбіёз стаў парушацца з часу, як летувіска-беларуская дзяржава зьвязалася з Польскім каралеўствам, тым ня менш захоўваліся правы і беларуская мова як дзяржаўная. Аўтар адмоўна ставіцца да адрачэньня ад роднай веры і роднай мовы беларуска-літоўскімі панамі, якія шукалі сваёй карысьці. Адмоўна ставіцца да пратэстантызму; вельмі адмоўна да езуітаў і рэлігійнай уніі (маецца на ўвазе берасьцейская вунія), як спосабу паланізацыі беларусаў. Адносныя фрагменты напісаны з беларускага праваслаўнага, але не расейскага гледзішча. У нарысе амаль не згадваецца Маскоўская дзяржава. Аўтар успамінае толькі, што польскія каралі ваявалі з маскоўскімі царамі, і кожная такая вайна абавязкова мусіла спустошыць Літву і Белую Русь (с.9).

У нарысе не відаць заходнерусізму. Аўтар відавочна ўзгадаваны на польскай гістарыяграфіі, але гісторыю Беларусі пераасэнсаваў на свой, нацыянальна-беларускі лад.

Па-паляшчуцку гаворыць таксама першы ў гісторыі беларускай літаратуры літаратурны персанаж, які сам сябе сьвядома залічае да беларусаў. Гэта царкоўны стараста Янка, які вядзе гутарку з братчыкам Хвядосем пра карысьць з навукі. Сьцьвярджаючы, што больш карысна вучыцца па-руску, як па-польску, Янка заяўляе: “А і мы самі, пэўне ж зусім ня ляхі: мы самі па сабе народ асобны: беларусы!”.

На першы погляд крыху больш заходнерускі дух праяўляецца ў творах на паў-

¹ Naruszewicz A. *Historyja narodu polskiego*, T. I, cz. I, Warszawa, 1824, мапа „Panowanie narodyw siowiacskich od Woigi ai do Elby i Sali od wieku VI ai do IX po Chrystusie”.

² Там жа, Т. II, Warszawa, 1803, s. 34.

³ Як асобную ад Русі дзяржаву Лелевель паказаў полацкае княства ў працы: Lelewel J. *Historischer atlas von Polen*, Leipzig, 1847.

ночна-ўсходняй гаворцы. Гутарка “Вялікая памылка нашых беларусаў” заключаецца заклікам да католікаў: “Рускімі, а не палякамі мы павінны называцца”. Тым ня менш у тэксце даказваецца, што ў католікаў і праваслаўных мова і звычай беларускія. Аўтар безумоўна лічыць католікаў беларусамі. Пра іх кажа “нашы беларусы”, і нават як быццам далучае сябе да католікаў, бо напрыканцы зьвяртаецца да іх “мы”.

Падсумоўваючы, можна сьцьвердзіць, што зборнік напісаны беларусам, які стараўся правесці нацыянальную беларускую думку ў падручніку, які мусіў прайсці расейскую цэнзуру. Прайшоў гэтую цэнзуру пасьпяхова і ўвесь памятны 1863 год школьнікі ва ўсёй віленскай школьнай акрузе вывучалі, што яны ўсе: і праваслаўныя, і католікі – беларусы, іхнія продкі крывічы, і была ў іх свая дзяржава – сьпяраша полацкае княства, пасля літоўска-беларуская, пакуль беларушчына не заняпала ў выніку далучэньня Беларусі да Польшчы.

“Разказы на белорусском наречіи” – свайго роду адказ “царкоўнага старасты Янкі” “Яську гаспадару з-пад Вільні”. Хто ж аўтар, які схаваўся за сваім літаратурным персанажам глыбей за Каліноўскага?

На маю думку, найбольш праўдападобны аўтар “Разказаў” – Ігнат Кулакоўскі. Нарадзіўся ён у 1800 годзе ў шляхецкай сям’і Рыгора і Антаніны з Янішэўскіх, у Янаўшчыне пад Сухаполем у Пружанскім павеце Гродзенскай губерні (цяпер хутар Янаўшчына ў Сухапольскім сельсавеце Пружанскага раёну Брэсцкай вобласці). Скончыў Сьвіслацкую гімназію. У 1816-1821 гг. вучыўся ў Варшаўскім універсітэце, на факультэце права і адміністрацыі. Пяць разоў абіраўся суддзём Пружанскага межавога суда (1821 – 2-я пал. 30-х гг.). У 1827-1830 гг. быў засядацелем Гродзенскага галоўнага суда, з 1830 г. – крымінальнай палаты ў Гродне. У 1829-1837 гг. працаваў наглядальнікам вучэльняў Гродзенскага павету, а з 1830 г. — яшчэ і папачыцелем Гродзенскай публічнай бібліятэкі. У 1837-1840 гг. быў наглядальнікам вучэльняў Драгічынскага павету. З 1840 г. — папачыцелем Беластоцкай гімназіі, а з 1844 г. яе дырэктарам. У 1841 г. прызначаны сябрам Рады Інстытута шляхетных дзяўчат у Беластоку. Справа навучаньня дзяўчат хвалывала яго здаўна, бо яшчэ ў 1834 г. зьвярнуўся да міністэрства асьветы з праектам рэарганізацыі жаночай адукацыі ў Заходніх губернях. Пазьней жыў у маёнтку Крыштапарова ў Сакольскім павеце¹. Гаспадарчую дзейнасьць пачаў тут з таго, што надзяліў сялянаў зямлёй².

Калі чытаеш біяграм І. Кулакоўскага (у якім падаецца і другая версія яго прозьвішча – Колакоўскі), зьяўляецца ён сярэднім польскім літаратарам. Яшчэ ў дзяцінстве пазнаёміўся з Францішкам Карпінскім, які доўга жыў пад Сухаполем і быў візітарам і апекуном сьвіслацкай школы. Прысьвяціў яму верш “З табой я правёў гады дзяцінства” (*Z tobą w latach dzieciństwa*). З 1818 г. пачаў літаратурную дзейнасьць як сурэдактар эфемернага часопіса *Miesięcznik Warszawski* (выдавец – Аляксандр Хадкевіч). Пазьней яго арыгінальныя творы і пераклады зьяўляліся ў варшаўскіх, віленскіх і пецябурскіх польскамоўных часопісах. Асобна яны выйшлі ў зборніках “Забаўкі вершам” (*Zabawki wierszem*, Вільня, 1824; Гродна, 1827-1828), “Каханьні Франусі” (*Miłości Franusi*, Варшава, 1825) і “Успаміны Петраграду” (*Wspomnienia Piotrogradu*, С.-Пецябурґ, 1836). Надзвычайныя лінгвістычныя здольнасьці дазволілі яму вывучыць латынь, санскрыт, французскую, італьянскую, іспанскую, расейскую, чэшскую, нямецкую і шведскую

¹ Пяткевіч А. Людзі культуры з Гродзеншчыны. Даведнік. Гродна, 2000. с. 167-168.

² Каханюўскі Г. Асветнік з Палесся // Каханюўскі Г. Адчыніся, таямніца часу. Мінск, 1984.

³ Makowiecka Z. Koiakowski (Kuiakowski) Ignacy // *Polski Słownik Biograficzny*, Т. XIII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967-1968, s. 330.

мовы. Веданьне моваў скарыстоўваў у навуковых кантактах і паэтычных перакладах³.

Займаўся таксама зьбіраньнем гістарычных матэрыялаў. У 1833-1837 гг. склаў “Кароткае гістарычнае апісаньне г. Гродна”, у 1837 г. “Статыстычнае апісаньне гарадоў Гродзенскай губерні”, а ў 1841 г. апублікаваў у выдаваным Ю. Крашэўскім часопісе “Atheneum” зьмястоўны артыкул “Аўтографы да гісторыі Польшчы і Расіі з сямейнай калекцыі...” (Т. 5, 1841). Быў сябрам-карэспандэнтам Гродзенскага губернскага статыстычнага камітэта і сябрам Віленскай археалагічнай камісіі, а таксама Лонданскага геаграфічнага таварыства, Таварыства дасьледчыкаў старажытнасьцяў у Капенгагене і інш. Зьбіраў прадметы нацыянальнай даўніны. Частку калекцыі перадаў Віленскаму музэю старажытнасьцяў¹. З павагай як да гісторыка адносіўся да яго Адам Кіркор².

У 1834 г. Кулакоўскі накіраваў запіску на імя міністра асьветы Расіі³, у якой сьцьвярджаў наступнае:

“...Обширный край, занимаемый Западными губерниями государства, сим древним наследием русских князей, доселе населяют славяно-русские племена (...)

А хотя сначала данники, а потом завоеватели-литовцы и преобразились в русских, хотя князья их и приняли язык русский, сделавшийся придворным и государственным, хотя не знали иных письмен, кроме словянских, хотя, наконец, как они сами, так и их вельможи до позднейших времен оставались верными исповеданию восточной церкви, но окончательно соединение сего края с Польщей, перевес римско-католического исповедания, воспитание и образование юношества, преподавание в учебных заведениях истории и языка, поглотивших местную словестность и деписание, — все они в совокупности обстоятельств, произведя сильное влияние на жителей, привели сей край до настоящего его положения.

Несмотря на то, впечатление сие принято не всею массою жителей. В простонародии не изгладились следы первобытности, следы древних нравов, обычаев и образов их предков; сохранился еще простонародный язык — эта граница, природою начертанная между народами; наконец, возвышающиеся обломки древних городов и замков, сии беседующие с потомками развалины, еще существуют”.

Каб зьмяніць сумны стан культуры краю, Кулакоўскі прапанаваў:

1. Адапаведную адукацыю моладзі праз: а) выкладаньне ў вучэльнях гісторыі Заходніх губерняў пад назвай “Гісторыя краю”, б) выкладаньне славянскай мовы і літаратуры. 2. Выдаваньне для жыхароў гэтых губерняў адмысловага часопісу.

Адносна “Гісторыі краю”, падзяляў яе на тры галоўныя перыяды: 1. Гісторыя славяна-русаў да аб’яднаньня іх у адну дзяржаву Уладзімірам; 2. Ад Уладзіміра да літоўскіх заваёваў; 3. Ад заваёваў літоўцаў, якія ператварыліся ў рускіх, да канчатковага далучэньня рускай Літвы да Польшчы.

Вывучэньне славянскай мовы і старажытнай літаратуры павінна, на яго думку, даць уласны характар *народнай* гісторыі і захавоць моладзь да “*изучения наречий*”, “ибо опыт научает, что любитель археологических изысканий какого бы то ни было народа или языка необходимо проникается или некоторым образом *воплощается, так сказать, в народ*, сделавшимся любимым предметом его исследований” (усе вылучэньні Кулакоўскага).

Кулакоўскі, безумоўна, бачыў гісторыю Беларусі ідэнтычна, як аўтар “Раз-

¹ Пяткевіч А., с. 168; Makowiecka Z, s. 330.

² Каханоўскі Г., с. 94.

³ Антология педагогической мысли Белорусской ССР (Составители: Э. К. Дорошевич, М. С. Мятельский, П. С. Солнцев). Москва, 1986, с. 173-175.

сказаў”. У 1834 г. ня меў яшчэ для краю назвы, але ж да выхаду ў свет “Разказаў” заставалася амаль 30 гадоў працы і роздумаў аўтара запіскі.

Падобныя запіскі Кулакоўскі пасылаў у міністэрства асветы ня раз, але яны заставаліся бяз вынікаў. У 1855 г., у час пасьясевастопальскай адлігі, ён асабіста выправіўся ў Пецярбург, каб хадайнічаць па рэалізацыі свайго праекту, але беспаспяхова¹.

Расейская асветная палітыка стала мяняцца каля 1860 г. Міністэрства асветы пад ліберальным кіраўніцтвам А. Галоўніна было адкрытае для грамадскай думкі. У дыскусіі аб асьвеце ў цэлай Імперыі некаторыя вядомыя ў грамадстве Беларусі асобы выказаліся за ўвядзеньне ў выкладанні ў ніжэйшых школах польскай мовы і беларускай гаворкі. А. Кіркор выказаў грамадскую апінію, што насельніцтва Віленскай, Гарадзенскай і Мінскай губерняў гаворыць па-польску, т. зв. “белорусским наречием”. Таксама віленскі маршалак А. Дамейка раіў Галоўніну, каб у народных школах Беларусі вучні навучаліся на “господствующем простонародном диалекте”. Падобныя погляды выяўлялі астатнія дапісчыкі з Беларусі².

Навучаньне ў ніжэйшых школах на родных мовах насельніцтва адпавядала поглядам ліберальных славянафілаў, якія ў той час станоўча ставіліся да народнасці, незалежна ці яна была вялікарускай, ці нейкай іншай. Скарысталі гэтыя ўкраінцы і на працягу некалькі гадоў выдалі з дазволу цензуры дзесяткі тысячаў асобнікаў лемантароў, падручнікаў і папулярных брашураў на ўкраінскай мове. Афіцыйна адкрыта некалькі сотняў украінскіх народных школаў³.

У беларускай гістарыяграфіі ўсе тагачасныя дзеянні расейскіх уладаў на карысьць беларушчыны звычайна трактуюцца як супрацьдзеянне паўстанцкім настроям і агітацыі. Прыклад Украіны, дзе пра аніякае паўстаньне ніхто і ня думаў, сведчыць аб тым, што справа ўвядзеньня беларускай мовы ў народных школах мела больш складаныя прычыны, чымсьці супрацьдзеянне “польскай” агітацыі.

Беларускую мову ўводзілі ў народныя школы пры віленскім генерал-губернатары Уладзіміры Назімаве і куратары віленскай школьнай акругі князю Аляксандры Шырынскім-Шахматаве. Куратар у студзені 1863 г. увёў “белорусское наречие” як дапаможную мову ў народных школах. Для гэтых школаў прызначаныя былі і “Разказы на белорусском наречьи”⁴.

А. Цвікевіч паведамляе, што “заходнерус” Ксенафонт Гаворскі, апынуўшыся ў Вільні, пераняў выдаваньне “Книги для чтения на простонародном наречии”. Паводле Цвікевіча, кніга была рэдагаваная яшчэ пры Шырынскім-Шахматаве, і ў першым выданні, накшталт “Родного Слова” Ушынскага, змясьціла даволі мясцовага педагогічнага матэрыялу. У наступных выданьнях Гаворскі надаў ёй вялікарускі характар. Згаданае першае выданьне – відаць, “Разказы на белорусском наречьи”, і да іх праўдападобна адносіцца пададзены Цвікевічам наклад першага выданьня – 5 тысячаў асобнікаў⁵.

У траўні 1863 г. Назімава замяніў Мураўёў, а ў 1864 г. Шырынскага, які ня мог пагадзіцца з метадамі Мураўёва і яго адносінамі да мясцовых асаблівасьцяў Беларусі – Іван Карнілаў⁶. У 1864 г. беларуская мова была ўжо выведзена з народных школаў⁷.

¹ Каханоўскі Г., с. 95.

² Цвікевіч А. “Западно-руссизм”. Нарысы з гісторыі грамадзкай мысьлі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в., Менск, 1993, с.45-46.

³ Там жа, с. 46.

⁴ Там жа, с. 56; Zasztowt L. Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawniej Rzeczypospolitej. Warszawa, 1997, s. 358-359.

⁵ Цвікевіч А., с. 64.

⁶ Там жа, с. 64.

⁷ Zasztowt L., s. 360.

У гэтым жа 1864 г. К. Каліноўскі пісаў у “Пісьме з-пад шыбеніцы”, што маскаль “там, дзе жылі палякі, літоўцы і беларусы, заводзіць маскоўскія школы, а ў гэтых школах учаць па-маскоўску, гдзе ніколі не пачуеш слова па-польску, па-літоўску да і па-беларуску, як народ гэтага хоча”¹ (чарговасьць нацыяў і моваў тут вельмі характэрная). На гэты момант Каліноўскі пісаў праўду прынамсі пра беларускую мову (хаця ўжо не пра літоўскую). На жаль, сталася так у выніку яго і ягоных таварышаў дзейнасці.

Кулакоўскі не цярэў Мураўёва, але насупраць таму, што піша Г. Каханоўскі², са сваімі поглядамі ня мог быць у лагеры аднадумцаў Каліноўскага. Мураўёва не цярэў ніхто, хто любіў Беларусь, у тым ліку праваслаўны мітрапаліт Іосіф Сямашка і М. Каяловіч. Кулакоўскі належыў хутчэй за ўсё да аднадумцаў А. Кірко-ра, якія ў 1858 г. віталі ў Вільні імператара Аляксандра II словамі Вінцэся Каратынскага: “І нашае сонца да нас прыбывае,/ Дабро і шчасьце расьсявае ён.../ Здароў будзь, велькі гаспадару края! Здароў будзь, сонейка! Паклон, о паклон!”. Кіркора быў супраць паўстаньня і як адзін з першых падпісаў вернападданіцкі адрас да расейскага імператара.

Выданьне нечага нахшталт “Разказов на белорусском наречіи” было жыццёвай місіяй Кулакоўскага. Іх зьмест як гістарычны, так і моўны цалкам адпавядае яго канцэпцыі навучаньня як гісторыі краю, так і гаворак, на якіх размаўляюць яго жыхары. Магчыма, дзеля гэтай мэты у “Разказах” скарыстаныя якраз дзьве супрацьлеглыя беларускія гаворкі.

Ці мог Кулакоўскі валодаць іншымі, як родная гаворкамі? Зусім магчыма для чалавека, які з дзяцінства гаварыў на роднай і польскай мовах, а да таго авалодаў яшчэ дзевяцьцю чужымі мовамі. З паўночным усходам Беларусі Кулакоўскі мог быць звязаны праз шлюб з Юзэфай Стабельскай, з якой ажаніўся у 1829 г. У такой форме перадае родавае прозьвішча жонкі Кулакоўскага Г. Каханоўскі³. Відаць паходзіла яна з роду, якога прозьвішча можна запісаць па-беларуску і як Сьцябельскія. Адзін са Сьцябельскіх, Ігнат (Ignacy Stebelski), базыліянін, быў гісторыкам і аўтарам працы “Два вялікія сьветачы на Полацкім гарызонце..., або Жыцце манашак і ігуменьняў Ефрасіньні Полацкай і Параскевы”, выдадзенай у трох тамах у Вільні ў 1781-1783 гг.

На маё адчуваньне, Кулакоўскі меў больш амбітныя планы, чымсьці напісаць чытанку для народных школаў. Тэкст нарысу “Хто былі нашы найдаўнейшы дзяды і якая іх была доля да уніі” робіць уражаньне спробы дастасаваньня да магчымасьцяў разуменьня вучня народнай школы нейкага больш складанага тэксту. З другога боку, магчыма, аўтара перапаўнялі веды пра родную гісторыю і, скарыстаў нагоду, каб зьмясьціць іх хоць бы ў такім выданьні.

Увесь жыццёвы шлях Кулакоўска як педагога, яго погляды на гісторыю краю і паэтычны талент схіляюць мяне да таго, каб паставіць яшчэ адно пытаньне: ці ня меў ён дачыненьня да іншага выданьня расейскіх школьных уладаў – зборніка “Опыты в русской словестности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа” (Вільня, 1839), а ў прыватнасьці да зьмешчаных у ім беларускіх вершаў.

Ігнат Кулакоўскі памёр у 1870 годзе. Яго рукапісная спадчына недзе прапала і пакуль што ня знойдзена. Беларускі дух у яго сям’і не згубіўся. Унучка распаўсюджвала “Нашу Ніву” і беларускія календары. Праўнучка, Людвіка Свіцкая (па мужу Войцік) стала беларускай нацыянальнай дзяячкай і пісьменьніцай, вядомай як Зоська Верас.

¹ Кастусь Каліноўскі. За нашу вольнасьць. Творы, дакументы (Укладанне, прадмова, пасляслоўе, пераклады і каментарыі Г. Кісялёва). Мінск 1999, с. 43.

² Каханоўскі Г., с. 94.

³ Там жа, с. 96.

Разказы на беларусскомъ нарѣчїи

Одобрено Цензурою. 1 декабря 1862 г. Вильно.

КТО БУЛЫ НАШИ НАЙДАВНІЙШИ ДИДЫ И ЯКАЯ ИХЪ БУЛА ДОЛЯ ДО УНІИ?

Сторона, дэ живутъ тэпэръ Пыньчуки, Мыньчуки, Вытобци, Могилевци, зовэтця Билою Русью; въ гэтуй сторони зъ вэльмы давныхъ часувъ живъ народъ Словянскій, рудный зъ народамы, который давши жилы и тэпэръ живутъ въ полуднёвыхъ и всхуднихъ русьскихъ краяхъ. Народъ той впэршъ звався Крывычамы, альбо кривыцькымы Словянами: такъ, булы колысь Крывычи Смоленскыи, — воны жилы нэдалэко коло миста Смоленска; а то еще булы Крывычи Полоцькыи, — отъ, гэты Крывычи булы нашымы прадидамы. Нэ можемо тэпэръ довидатся, чи вэлыкш кусокъ зэмлі займовалы Крывычи Полоцькыи; можемо тулько сказаты, же тэпэрешняя Вытэбская, Могылёвская губерніи, малэнькій кавалочокъ Псковскэи и Смоленскэи, значна часть Мыньскэи губэрніи зъ Пыньскомъ, Мозыромъ и Туровомъ, кавалокъ Выленьскэи до рички Дзитвы и добрый кавалокъ Гроднэньской зъ мистамы Вовковыскомъ и Бэрестемъ — булы тымы мійсьцямы, дэ живъ Билорусскій народъ. Дэжь булы граныци Билоруссіи? Нэма способу показаты тэе, якъ потреба; знаемо, же Выленьская, Смоленская и Псковская губерніи отдилялы Билую Русь отъ Руси полуднёво-всхуднэи; а зъ заходу, коло Билоруссіи, жилы Литвины, о которыхъ досць будэмо говориты посля.

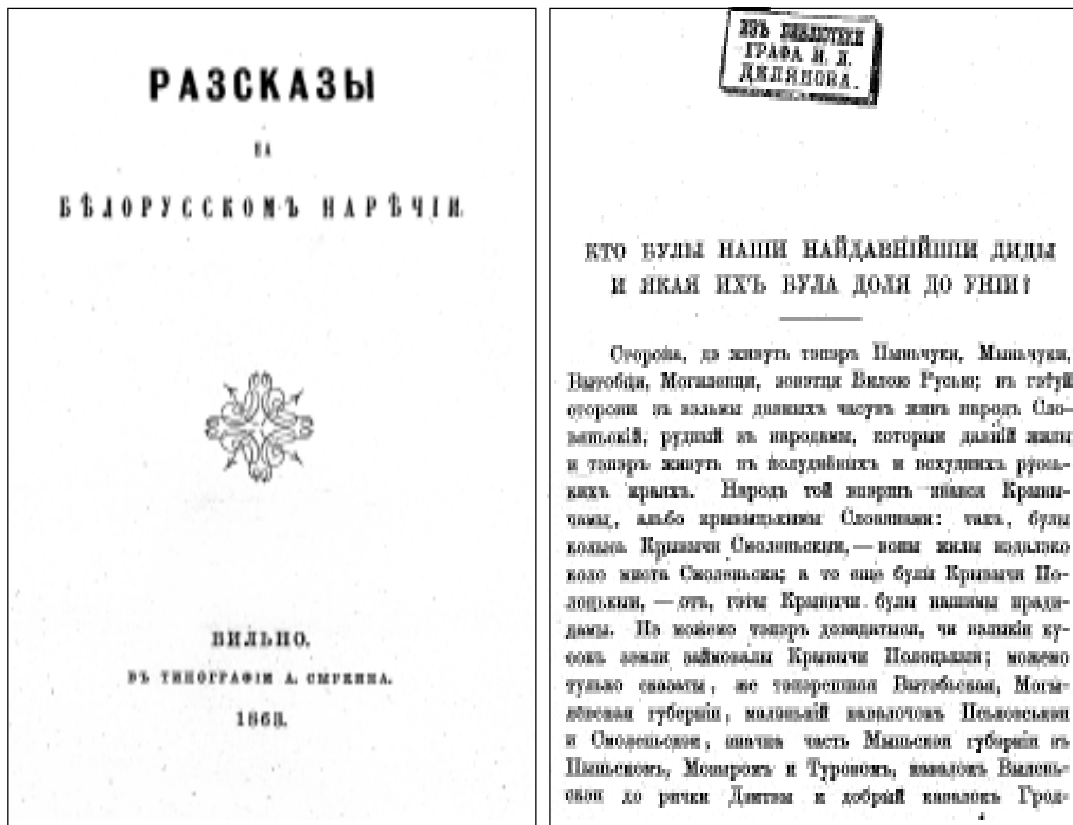
Такій-то досць-значный кавалокъ зэмлі займовалы наши диды-Кривычи Полоцькыи. Мова у іихъ була русская, подобная до тэпэрешнэи нашей мужицькэи; милы воны своихъ князювъ, и якъ вси Словянэ въ тую пору и воны-диды наши жилы въ поганьстви, нэ знаючи Бога истынного. Князи Полоцькыи-Билорусскыи булы вэльмы отважныи, воевалы зъ соседнымы своимы браттямы Словянами.

Князь Кыёвскіи, Владыміръ, одобравъ Полоцькъ одъ князювъ Полоцькихъ, забывъ Полоцького князя, а его дочку взявъ соби за жунку; Полоцькъ и завоеванную Билоруссію отдавъ сынови отъ тэи жунки, княжны Полоцькэи. Той князь Владыміръ покинувъ поганьство, прынявъ Православную виру, живъ по Закону Христову, и за тэе етавъ Святымъ; вунъ вэльмы етарався о тумъ, щобъ научиты взэъ народъ Словянскіи Христовой виры.

Охрестывши свою Кыёвскую Русь, князь Владыміръ почавъ наворачивать зъ поганьства до Православнэи виры и Билорусьскій народъ; при дитохъ гэтого князя вся Билая Русь охрестылася въ виру Православную.

Спомыналысьно вже, що Литвины жилы зъ заходу одъ Билоруссіи. Литва була въ тыхъ мійсьцяхъ, дэ тэпэръ часть Выленьскэи губерніи, часть Гроднэньской до рѣки Наина и вся Ковэньская губэрнія. Литвины мілы свою мову, свою поганьскую виру, своихъ князювъ, которыхъ

Вокладка і першая старонка “Разказов...”

звалы кунигасами. Тыи кунигасы вѣльмы рано почалы пановаты въ Литви, якъ вѣльможныи нэограничѣнныи паны; самы заслуженна Литвины ждали одъ ихъ ласки: князи Литовскыи, колы хотилы, давали имъ зѣмлю, а въ послугу давали людѣй, которыи повинны были працѣваты на своихъ панувъ, обробляты имъ зѣмлю. Тая панщина нѣ была спѣршу тяжка надто. Простый народъ литовскій, хоць нѣ бувъ зовсимъ бидный, а всѣжъ найбульшъ живъ въ густыхъ лисахъ и пуцахъ. Литвины вырубалы соби лису, очищали мѣсцѣ, и строили тамъ свои хаты; въ тыхъ хатахъ было всѣ литовскѣ господарство. Дывныи вѣльмы были хаты литовскыи: строилыся вони круглыми, пичь стояла на самой сѣредини, а навколо пѣчи стоялы лавки; на тыхъ лавкахъ господыни клали кухоннѣ начинне; господари клалыся зымою на тыхъ лавкахъ спаты. Въ хати на сажень, а часомъ и мѣньшъ, одъ стины городылы зъ жердокъ плоть, мѣжъ тымъ плотомъ и стиною было мѣсцѣ для господарского добытку: сюды загонялы волувъ, корувъ, свынѣй, овѣчекъ. И всѣ гѣто жило подъ однѣю стрихою зъ господарямы.

Литовскыи князи чи кунигасы зъ початку часто сварылыся, воѣвалы одѣнъ зъ другимъ и выгонялы одѣнъ другого; зъ тѣи прычины вони нѣ зачипалы своихъ сусидувъ. Литовскій народъ живъ соби въ пуцахъ, оравъ зѣмлю своимы сохамы зъ дѣревяннымы сошныкамы, сѣявъ жито и живъ соби тихо; кто мивъ охвоту, ходывъ на полѣванне въ лисъ на ружного звиря, ходывъ зъ пиками чи зъ сокирамы. А колы Кѣвскыи князи почалы нападаты на Литву, грабыты еѣ, браты зъ бидныхъ Литовцовъ податки лыкамы, навѣтъ и выныкамы, тогды и князи Литовскыи и вси Литвины стали боронытыся; набравшыся одваги, пошлы и самы пустошиты сусидныи словянскыи зѣмли. Найгуршѣй доставалось Билоруссамъ, бо тыи найближѣй жилы коло Литвы. Литовскыи князи завоѣвалы и забралы подъ сѣбѣ билорусскыи

миста: Мыньскъ, Туровъ, Вовковыскъ, Бэрестъ, Вытэбскъ и Полоцькъ, до самого Смоленска и Пськова. Въ тьи часы Литовскэ паньство стало вэльмы муцьнэе, а Литвины вэльмы зробылыся страшнымы для своихъ сусидувъ. Паньство Литовскэ було вэльмы обширнэ, бо зъ тэи поры вся Билая Русь подпала подь власть Литовского князя. Всэжь, якъ давній, такъ и подь властью гэтого князя одь нашихъ прадидувъ-Билоруссовъ Литвины пэрэймовалы и звычайи, и самую мову. Подь панованнемъ Литовскихъ князювъ, Литвины жили зъ Билоруссамы въ вэликой згоди, Давній Билорусьскыи князи набыралы Литвинувъ до своего вуйска и разомъ зъ иимы ходылы воеваты зъ Киевскими князямы; а посля такъ само Литовськыи князи цилое свое вуйско милы зъ Билоруссовъ. Зъ часомъ Литвины, которыи жили найближэи коло Билоруссии, зовсимъ стратылы свою мову и почалы говориты по-билорусьскому.

Разомъ зо звычайы и мовою оть Словян-Билоруссовъ почала пэрэходыты до Литвы и вира Православная. Священники православныи пріизжалы зъ давныхъ часувъ до Литвы и щиро працёвалы, кобъ научиты Литвинувъ Святой виры, и то пэвно, же тую виру прыймовало многу Литвинувъ и панувъ литовськихъ. Да вжэжь самы князи Литовськыи зъ давныхъ часувъ, женылыся зъ православными княжнамы руськымы, прыималы самы Православную виру и нэ милы ны якой потреби пэрэшкожаты вири Православнуй, кобъ вона бульшь и бульшь вкоренялась въ ихъ паньстви. Отожь бачимо, же, Билая Русь якъ сама вызнавала виру Православную, такъ въ туюжь виру наворочала и Литвинувъ. Пытаемо тэпэръ, скуль же посля въ нашей сторони Билорусьской зъявылыся и косцёлы, и римская вира, и польская мова?

Отожь, такъ тэе сталося. Далій на заходѣ одь Литвы жили Поляки и було цилэ паньство Польское, которое. якъ и Билая Русь, налэжить до одного, вэлыкого Словяньского роду. Поляки вэльмы дбалы, всымы способами старалыся якъ Литву, такъ и Руськыи зэмлі звязаты зъ собою въ одно паньство, або королевство. Якъ тамъ ны старалыся Литвины вымкнуты зъ того нэводу, що закинула на ихъ Польша, — иимъ нэ удалосъ тое зробыты: Польша звязала таки зъ собою и Литву, и Руськыи зэмлі, подвластныи Литви въ однэ королевство. Однакъ-же Литва и Билоруссия, згэдынаючись съ Польщею, нэ повинны булы утратыты чи покидаты ны руднэи виры, ны своихъ правъ, ны своей мовы.

*) Стародавнійшій сэймъ у Полякувъ мивъ вэликэ подобэньство до тэпэрешнихъ нашихъ сельскихъ сходовъ-громадъ. Якъ тэпэръ старшина, либо староста кличе, ежели потреба есть якая, мужикувъ до громады на якую справу, такъ давній у Полякувъ король скликавъ шляхту польскую на сэймъ въ пэвнэ мисто; а якъ всей шляхти трудно було збыратыся на тьи сэймы, то вона выбирала на малыхъ сэймикахъ съ помэжь себэ выборныхъ и посылала ихъ. Такъ само якъ и у насъ тэпэръ нэ вси мужики идуть на сходку, а только выборныи оть всёго села, чи оть всей волости.

**) Сэнать бувъ, щось подобное до нашего волостного правленія. Якъ у насъ въ сели волостное правленіе найважнѣйшее мисто, дэ справы ружныи разбирають; голова, староста, судьи; такъ сэнать бувъ найважнѣйшее мисто въ цилой Польщѣ и Литвѣ; въ немъ засидалы глупныи королевскыи чиновныки, магнаты свѣтскыи и духовныи, т. е., князи, графы, католицкыи бискупы; вси гэты важныи особы милы въ сэнати свои крисла. Миты крисло въ сэнати — тэе само, що буты сэнаторомъ.

Діялося пэрше поеднанне Литвы зь Польщею вь панованнх Литовскаго князя Ягэллы, колы самы Поляки обралы его королемь. А вжэжь и тогда Литвины и Русскій народь нэ хотили занадто тисного полончэння зь Польщею; и хоть згодылыся миты разомь зь Польщею одного короля, однакь зь такімы варункамы, що вь Литви повинэнъ буты свуй осубный Сэнатъ, осубный князь, народомъ повинны управлѣты нэ польскыи, а краёвыи чиновныки, то есть: Литовскыи вь Литви, а Билорусскыи вь Билой Руси. Король Польскій нэ повинэнъ бувъ роздаваты литовскыхъ и билорусскыхъ зэмэль польской шляхти. Була умова навэтъ и о тумъ, же Поляки нэ маюць права житы на литовско-русскыхъ земляхъ. Король и паны польскыи однакь же нэ вэльмы дбалы о дотриманне всихъ тыхъ варункувъ; имь хотилось тулько, кобъ якъ найбульшъ звязаты Литву и Билую Русь зь Польщею, а варунки — якъ тамъ соби хочуть!

Варто, однакь, дывоватыся, якъ вэлькэ значенне и силу мила Православная вира вь Литви и Билоруссіи: бо навэтъ некоторыи и зь Полякувъ, сивши на господарство вь литовскыхъ и русскыхъ сторонахъ, прымалы Православіе. А русская мова нэ тулько пановала вь звычайныхъ розмовахъ, а и вь кныжкахъ и всякихъ судовыхъ бумагахъ: короли Польскыи пысалы для Литвы и Билоруссіи законы по-билорусску.

Король Польскій Жигмунтъ Августъ, остатній зь роду Ягэллы, зовсимъ згэдынывъ Литву и Билоруссію зь Польщею на давннн часы. Тэе остатне поеднанне діялося на сэйми *) вь Люблині. И хоть литовскыи и русскыи послы, прысланыи на той сэймъ, нэ бачачи добра для свого краю одъ поедиання зь Польщею, поднявши ноги, утеклы зь сэйма нэ оглядаючись, нэ попрощавшись навэтъ зь королемь. Однакь Поляки на тэе нэ зважалы, взяли и напысалы самы, же Литва и Русскій зэмлі мусяць подлегаты Польскому королеви и сэнатови (тымъ часомъ, спэршу Литвины милы свуй осубный сэнатъ **).

До сэнату польскаго милы право вступаты тьи тулько Литвины и Русскыи, которыи прынялы римскую виру и говорили по-пульску; — написалы Поляки на тымъ же сэйми, же законы зь гэтэи поры повинны буты одны якъ для Польщи, такъ для Литвы и Русскыхъ зэмэль; (а спэршу Литва и Билорусь милы свое осубнэ право). Зь того часу много панувъ польскыхъ почало пэрэизжаты вь русскыи и литовскыи стороны; такъ же много панувъ билорусско-литовскыхъ,

---

*) Іезуиты булы тулько у Римлянъ; у нихъ тамъ було осубнэе надто люднэе іезуитскэе братство; до нёго налэжалы особы духовныи и свѣтскыи, монахи и нэ монахи. Іезуиты милы свои осубныи правыла; кожний повинэнъ бувъ слухаты во всёмъ своихъ начальныкувъ, наглядаты одэнъ за другимъ, а обо всёмъ говориты своимъ начальныкамъ, хоть бы то на рудного батька, матери, брата, сэстру. Зь самого початку якъ тулько зъявылыся Іезуиты, воны стали вэльмы старатыся о тэе, кобъ, поддержаты власть Папы надъ тымы католикамы, которыи хотили покинуты Римскую виру и пэрэйты вь Лютераньскую. Посля Іезуиты бульшъ всего почалы старатыся о тэе, щобъ всихъ людэй покориты Соби, зловиты вь свуй нэводъ, а для того воны уживалы всякіи способы — добрыи и злыи. Разнымы хитростямы воны зобралы соби страхъ яки вэлькіи скарбы и забралы вь свои руки ученне народа; однакь вь ихъ школахъ треба було вэльмы довго учитыся, иншій разъ до 30 литъ. А правду говорячи, Іезуиты все тулько псовалы своихъ учневъ, напыхалы головы ихъ всякимъ глупствомъ, найбульшъ учили ихъ нэнавядыты всихъ нэкатоликувъ, якъ своихъ ворогувъ. Много зла зробылы Іезуиты людямъ, а найбульшъ одъ ихъ потэрпила Литва и Польша; воны зовсимъ зпсовалы народъ Польскій.

кобъ заняты крисло въ польськомъ сэнати, одрикалыся одъ руднэи виры и руднэи мовы; почалы будоваты косцёлы на руськихъ и литовськихъ зэмляхъ; римсько-католицкэе духовэньсьтво стало працёваты, кобъ всихъ Литвинувъ и Билоруссувъ зробыты католикамы. Началыся вэльмы тяжкйи часы для Литовськихъ и Билоруськихъ зэмэль. Короли Польськйи воёвалы зъ Московськимы царямы, и кажная такая война мусыла конэчнэ спустошыты Литву и Билую Русь. Народъ православный и ёго духовэньсьтво зъ часу на часъ биднылы; духовэньсьтво нэ мило способу эдуковатыся, нэ мило за що дитэй своихъ въ науку отдаваты. На биду въ Польщи и Литви завэлася вира лютэраньськая, а Поляки прынялы до сэбэ Іезуитувъ,*) щобъ вони прогналы зъ Польщи лютэраньскэе учение и навэрнули православный билоруськйи народъ на римську виру. Іезуиты заразы заложылы свои шулки для биднэи шляхты литовськэйи и руськэйи, а для панувъ магнатувъ и вэлькйи школы; прыймовалы до такихъ шуль всихъ, а найбульшъ набыралы православныхъ и учылы ихъ дармо. Православныи Руськйи и Литовци, побувши въ тыхъ шулахъ, найчастйй забувалы свою рудную виру и мову, зъ Литвинувъ и Руськихъ православныхъ робылыся католикамы. Полякамы. Щобъ якъ хучйи и въ конэць ополячыты всихъ Литвинувъ и Руськихъ, Іезуиты выдумалы такъ званную, добре знакомую, Унію. Нэкоторыи Билоруськйи бискупы, безъ видома народа поіхалы до Папы въ Римъ и тамъ прысягнулы ёму за всю Литву и Билурось, що будутъ ёму послушны, хоть того народъ православный нэ Думавъ и нэ хотивъ. Собралысь послы тыи бискупы и другэ духовэньсьтво на соборъ въ Бэрести и тамъ открыто сгэдынылыся въ виры зъ католикамы: тэе сгэдынэнне названо *Унією*. Щобъ навэрнуты на Унію народъ православный, сталы ёму казаты, же Унія нэ зминыть ёго Православнэйи виры же якъ до Уніи вунъ вировавъ и молывся, такъ будэ вироваты и молытыся и прынявши Унію. Ружныця вся въ тымъ, же ёму тэпэръ треба будэ во всимъ слухатыся Римського Папы, и кажное ёго слово выполняты, якъ слово Самого Христа Бога. Однакъ же такъ тулько говорылы, а робылы зовсимъ иначйй. Потроху стали зминяты православнэе набожэньсьтво, въ святыхъ церквахъ сталы косоваты царськйи двэри, а заводыты органы, звоночки, лавки (якъ бы то чёловиковы тяжко простояты якихъ дви три годыны на служби Божуй въ церкви). Сталы одправляты мши читаныи, якихъ впэршъ ныкто зъ православныхъ нэ знавъ; народъ почалы учыты польськихъ пацеровъ, а впэршъ вунъ говоривъ ихъ по-словяньську; молывся такъ: Отче нашъ, Вѣрую во единого Бога Отца, Богородице Дѣво радуйся, а нэ — Ойче нашъ, вѣженъ въ Бога Ойца, Здравась Марія; почалы учыты народъ хрестытыся цилою рукою, а нэ тремя пальцямы, якъ було впэршъ. Вмовлялы народовы православному, же Унія нэ зминыть ныць ёго виры, а тымъ часомъ пэрэминылы ёго виру въ Сына Божія и Духа Святого; вунъ до Уніи виривъ, якъ научылы насъ Апостолы, же Духъ Святый исходитъ одъ Бога Отца, а въ Уніи прыбавылы: и отъ Сына. До Уніи народъ, вировавъ, же одэнь Христось голова всихъ Христыянъ, самый найбульшйи начальныкъ надъ всеми христианами. Самъ надъ всимы пануе, якъ батько надъ дитмы, безъ всякихъ нами-стныкувъ; въ Уніи сталы учыты, же христыянэ маюты ныбы двухъ такихъ начальныкувъ: одного — Христа, который живэ на нэби, которого мы тэпэръ нэ бачимо, а другого начальныка — папу Римського, который ныбы заступае мййсце Исуса Христа; тогды, якъ

Хрыстові нэ потреба ны якіх намістныкув, і чёловік гришний нэ може быты Его намістныком, бо вси священныки і бискупы нэ намістныки Хрыстовы, а Его слуги.

Чуло сэрдзе нашого народа, же Унія щось нэ добрэе; а для того, хоть ёму і старалыся вговориты, же вона нэ змінить ёго праваславной виры, — вунь нэ хотивь прыйматы Уніі. Унію прыймалы тулько тыи, которымь нэдорогая була рудная Праваславная вира. Зь тэі прычыны Унія вэльмы була слабэнька зь початку. Треба було даты ёй сылы; оть і почалы короли польскыи дозволяты католикамь одбыраты Цerkвы одь праваславныхь, старалыся згубыты всихь праваславныхь священныкув. Доходило до того, же у праваславныхь нэ было дэ і нэ было кому хрестыты, ховаты умэрлыхь, винчаты. Опричь того, житте праваславныхь зробылося страхь-якь тяжкэ. Нэ дай Боже вамь потэрпиты того, що пэрэтэрпылы наши диды і батькы за виру Праваславную.

Такая-то була доля нашой Билоруссіі, якь вона звязалася пэршь зь Литвою, а посла зь Польщею.

ЦИ ДОБРЕ МЫ ЗРОБИЛИ, ПОКИНУВШИ УНІЮ?

Была недзля; вь цerkвы ужо атслужили нешпорь-вечерню; старые людзи сидзяць на завалинкахь і разгаворываюць, хто о жицц, хто о скоинцц, хто о грошахь, якія собираюць зь мужиковь. Малые дзци гуляюць на улиц; молодые хлопцы і дзвчаты порасходзилися хто у ягоды, а хто вь сусіднее мястэчко на игрище. Чутно, якь у лясу крычаць на разныя лады: ау! агу! «Гэта наши, гаворюць старики, ворочаютца домовь; поглядзимь, ци много яны собрали ягоды, грибовь.»

Изь села выходзюць праваславный священникь сь парафіянинамь. Парафіянинь вь сермягн і новыхь лапцяхь; ёнъ бывъ у священника і просивъ яго придци даць молитву жонцц: яму давъ Богъ дзиця. Священникь вь бідной, але чисценькой рясн; подь пахой ёнъ нясець требникь. Парафіянинь і священникь идуць цихо і о чьемь-то гаворюць.

Парафіянинь. Скажи мнъ, ксенже, за што зовуць насъ схизматыкамы? Здаецца, мы ничого худаго не зрабили. Ци мы недовярки якіе, ци што?

Священникь. Плюнь на гэта, Григорь; ци мало чимь можно назваць челоука по злосци, либо по глупости: людзёмь рта не завяжешь.

Парафіянинь. Што правда, то правда, ксенже, а всежь сумленне бярець, якь успомнишь што мы упяродь были уніятамы, а потомь принялы русскую вѣру; наши старики ящо добре помнюць Унію.

Священникь. Штожь, якь ты думаешь, добре мы зрабили, ци не, покинувши Унію?

Парафіянинь. Ня вѣдаю, ксенже! Гдѣжь намъ — мы людзи цёмные.

Священникь. Вотъ то-то і бѣда наша, што мы людзи цёмные; кожень можець насъ обмануць, напужаць. Помнишь, якь я читавъ вамъ Манифестъ і обьяснявъ его? Вы мнъ не хоцѣли вѣриць; думали, што мяне подкупивъ панъ; а сами ня умѣли прочитаць, просили читаць усякаго солдата, хто хоць нямнога умѣвъ слибизоваць, і вѣрили всему, что вамъ гаворили. Вотъ і цяперь: якій-нибудь шляхциць назовець

схизматыкомъ; ну, цябе начинаець браць сумленне; ты ня вѣдаешь, ци добре зробивь, ци не, што покинувь Унію.

Парафіянинь. Дась Богъ, дзѣци наши будуць разумнѣй.

Священникъ. Кали будзеце отдаваць ихъ въ школу учитца; а ня будзеце, — дыкъ яны останутца такими же цѣмными, якъ и ихъ бацьки. Ну, да гэта я къ слову сказаць. А цяперъ табѣ растолкую: ци добре мы зробили, покинувши Унію?

Послухай майго простаго разказа. Была одна бѣдная мужичка; у яе было много дзяцей-хлопцѣвъ и дзѣвчатъ, здоровыхъ, пригожихъ. У гэтой мужички была ня добрая пани. Захоцѣлось пани узяць въ дворъ дзяцей у нашай бѣдной мужички, — за панщизной гэта часто было; бѣдная женщина не хоцѣла отдаваць своихъ дзяцей въ дворъ, дзѣци не хоцѣли идци; но чаго упяродъ не могли зробиць паны? Пани начала отбираць дзяцей у мужички; некаторыхъ яна заманивала лаской, грозой. Стала мучиць мужичку и дзяцей, што у яе астались; ни днѣмъ, ни ноччу не давали имъ покою. А тымъ дзѣцямъ, што перашли къ панѣ, было далеко лепши: зробили ихъ войтами, старостами. Вотъ яны понямногу стали забываць о своей матцѣ, набрались панскаго духу, стали кривдзиць и свою матку и своихъ братовъ и сесцѣрь, которыя не хоцѣли покинуць родной мамки. Ня всежъ кату и масляница, по поговорцѣ. Пришла бѣда и на паню: яе смиривъ одзинъ пань. Дзѣцямъ, которые кинули свою матку-мужичку и жили въ панскомъ дворѣ, ёнь приказавъ вернутца домовъ къ родной матцѣ. Яны послухались и, якъ ты думаешь, добре зробили?

Парафіянинь. Вѣлми добре; только я не зразумѣю, на што ксендзь говоришь мнѣ о якой-то пани и якой-то мужиццѣ.

Священникъ. Тойчасъ зразумѣешъ. Насъ называюць схизматиками за тое, што мы покинули Унію и приняли Православную вѣру; а я думаю, што мы гэта добре зробили, якъ добре зробили тые дзѣци, што покинули паню и вернулись къ своей родной матцѣ; мы ня новую приняли виру, а вернулись къ старой; стали вѣриць такъ, якъ вѣрили наши самыя давнѣ бацьки и дзѣды, которые жили за 200 годовъ и боли до насъ.

Парафіянинь. Няужтожъ наши бацьки и дзѣды были вѣры русской, ци православной, якъ и мы?

Священникъ. Такъ, и ни были ни Римлянами, ни Уніятами. До села еще остаецца кавалокъ, я табѣ што-нибудь раскажу объ гэтомъ. Ты чувъ про Кіевъ?

Парафіянинь. Якъ не чувъ; и поговорка ёсць: языкъ и Кіева допытаець.

Священникъ. Вотъ въ гэтомъ городзѣ, коло тысячи годовъ тѣму назадъ, жилъ Русскій князь, по имени Св. Владиміръ. Ёнь бывъ поганинь и всѣ мы Русскіе были поганами, въ Христа ня вѣрили. А якъ увѣривъ ёнь въ Христа и крестився, тагда и народъ крестився; тагдажъ крестились и наши дзяды. Наши отцы и дзяды были Русскіе; только не завсегда надъ ими пановали свои родные Русскіе князи. Упяродъ надъ ими пановали Русскіе князи, потомъ стали пановаць надъ ими князи Литовцевъ, т. е. князи тыхъ самыхъ Литовцевъ и Жмудзиновъ, што живуць зъ нами. Покуль надъ нашими бацьками и дзѣдами пановали князи Русскіе и Литовскіе, яны держались русской Православной вѣры и жили добре. Но жище ихъ совсимъ змянилось, якъ стали надъ ими пановаць Поляки. Тагда-то выдумали Унію, а упяродъ яе совсимъ не

было, — и стали примуцаць нашихь бацьковъ и дзядовъ прыняць Унію, либо Римскую вѣру.

Парафіянинъ. Штожъ наши бацьки отъ разу послухались?

Священникъ. Гдзѣ послухались! И приступа къ имъ не было; яны стали горой за Православную русскую вѣру. Гэта все бывъ народъ крѣпкій, заможный, однимъ словомъ, старосвѣцкіе людзи. Вотъ тагды-то стали показыватца братчики. Братчиками были всь безъ разбору: духовные и дворяне, мужики, купцы. Братчики тыхъ часовъ забоцились о церкви Божіей, кабъ были хорошіе образы, хорошія ризы, кабъ хорошо отправляли Божію службу; братчики выбирали на приходъ священниковъ, будовали школы, друковали книжки, однимъ словомъ, робили все, што могли, кабъ только отстояць родную Православную вѣру. Теперешнихъ братчиковъ и ровняць зъ ними ня можно.

Такъ-то наши дзѣды боронили русскую Православную вѣру. А мы совсимв ня вѣдаемъ, што русская Православная вѣра наша родная вѣра, за которую наши бацьки лили свою кровь.

Парафіянинъ. Кали правда, што ксендзъ кажешъ, дык мы совсимв не похожи на нашихь давнихъ бацьковъ и дзядовъ; яны отъ насъ, якъ небо отъ зямли.

Священникъ. Дасъ Богъ, наши дзѣци будуць лѣпши; тольки нехай яны учатца. Ня бойцесь, што яны хванаберіи наберутца, перестануць уважаць бацьку и матку. Самі тольки ня псуйце ихъ, не учице даваць кукиши, показываць языкъ бацьку, матцѣ, або другимъ, поважайце одзинь другого, и дзѣци васъ поважаць будуць, у хорошихъ бацьковъ — добрые и дзѣци.

Вотъ обь чемъ говорили дорогой парафіянинъ и священникъ, покуль ни пришли въ сяло. Тугъ священникъ пошевъ въ хату къ парафіянину, давъ молитву яго жонцѣ, пожелавъ ей добраго здорovia, благославивъ дзиця и пошевъ узнова домовъ.

ВЕЛИКАЯ ПОМЫЛКА НАШИХЪ БѢЛОРУССОВЪ.

Цыганъ! какой ты вѣры? — Какой хочешь.

(БѢлорусская поговорка.)

У насъ говорюць про цыганъ, што для ихъ совсимв мало значаць ихъ вѣра, а больше всего значиць корысць. Для корысци цыганъ готовъ назватца православнымъ, католикомъ, жидомъ, однимъ словомъ, будзиць такой вѣры, какой хочешь. Гэта, вядомо, надто ня добре, и мы сами кпимъ зъ гэтаго; але мы сами не далеко отстали отъ цыганъ. Цижъ гэта ня правда, кали у насъ мужиковъ католиковъ зовуць Поляками? Принаймней, гѣдыкъ робюць въ Дзисенскомъ уѣздѣ. Идзицѣ вы по сялу, гдзѣ живуць мужики католики и православные, пытаецесь: хто живець въ такой-то и такой хацѣ? Вамъ говорюць: католики, ци Поляки; а въ другой хацѣ хто живець? Вамъ отвѣцуюць: Русаки живуць, Рускіе ци православные. Вотъ тутыцько и вяликая помылка наша и подобенство до цыганъ, што тые изъ насъ, которые вѣруць по-католицку, зовутца Поляками. Якіе яны Поляки? У ихъ мова простая, бѢлорусская, звычай простые бѢлорускіе; и звычай и мова у мужиковъ католиковъ тья самыя, што и мужиковъ православныхъ, ци русскихъ. Хто вѣдаецъ добре Поляковъ, ихъ мову и звычай, той николи не

скажешь, кабы мужикъ-католикъ бывъ похожъ на Поляка. Зачимъ же наши мужики-католики зовутца Поляками? Няужто за тымъ, што яны католицкой вѣры? Ну, за гэта ня можно ихъ зваць Поляками, а кали ужо на тое пошло, дыкъ ихъ можно зваць и Нѣмцамли и Французами; бо не одны Поляки, а и Нѣмцы и Французы дзержатца католицкой вѣры. Поглядзимъ на другихъ людзей: хто робиць такъ, якъ мы? Русскій завсѣгды зоветца Русскимъ; Нѣмецъ, якоу бы ёнъ ня бывъ вѣры, завець сябе Нѣмцомъ, Французъ-французомъ. Штожъ мы за несчастный народъ, што ня вѣдаемъ, якъ назваць сябе и, зробившись католиками, отрекаемъ отъ своего роду и племени, завемъ сябе Поляками, хоць гэта намъ пристало, якъ коровѣ сядло. Правду сказавъ мнѣ разъ одзинь разумный мужикъ: «И, человекъ! Ды намъ и языкъ не таковский, кабы говориць по-польску.» Нягоже пнутца намъ за панами и для гэтаго отрекатца отъ свойго роду и племени. Кали хочешь быць паномъ, сполняй свои повинности, глядзи хорошенько за своей сямейкой и господарствомъ, взари, угнаи, запаши зямельку, содержи добре скацинку — и ты панъ. Ёсць у цябе дзѣтки, маишь достатокъ, отдай ихъ до школь; ихъ тамъ будуць учиць всему, чему учаць дзѣцей панскихъ. Кали дасць имъ Богъ розумъ и памяць, и охвоту до науки, яны могуць быць лѣпшими, чимъ дзѣци панскіе, и будуць боли поважатца. Цяперъ настаець пора, кали боли всего значиць розумъ и праца человекъ, а не панство. Не дай Боже быць сиратой, которая ня помницъ свойго татки и мамки. Въ дзесяць разъ хуже отрекатца, отъ своего роду и племени; быць, наприкладъ, мужикомъ и пнутца до пановъ; але надъ сиратой принаймней можець змиловатца Богъ и добрые людзи; а надъ такимъ человекъ-комъ ништо не змилуецца, а тольки каждый надъ имъ посмяецца. Казавъ и узнова кажу: нечего намъ пнутца до пановъ и зваць сябе Поляками; отъ гэтаго намъ нима ни якоу корысци; за гэта другіе людзи тольки смяютца зъ насъ. Русскими, а не Поляками мы повинны называтца.

РОЗМОВА НА ЦМЕНТАРИ СТАРОСТЫ ЯНКА ЗЪ БРАТЧИКОМЪ ХВЭДОСЕМЪ.

Хвэдось. Що добраго у васъ чутно, Янко?

Янко. Тое, што и всюды; школы закладывають. Ще литюсь хлопцѣвъ сь четырнадцать всю зыму до ксѣндза ходыло учится. Уміють троха и по церковному и по Руському; и раховаты троха Муй сѣредній сынъ вжэ уміе навѣтъ дяковаты троха, Апостола въ церкви просывъ у дяка читаты.

Хвэдось. Дай-то Боже, кобы було гоже! Зъ вѣлыкого розуму людэ найбульшъ шаліють; а нашъ мужикъ абы-но выучився читаты и пысаты — заразы зопсуецца зовсимъ: ёму вже батька, матэри нѣпотреба шановаты, вже вунъ, бачъ, разумнійши одъ ихъ; вже ёму мужикъ нѣ братъ, мужицкій хлибъ вже ёму нѣ смачный, а давай заразы паньского. Затымъ кинетца въ роспусту, станэ запываты, просто хотъ въ рекруты отдавай хлопца? Бачылы вже мы тую науку?..

Янко. Эхъ, дывный ты, нэбоже! нывжежъ то наука псуе чёловака? Наука на распусту нэ учить; завжды злый прыкладъ учить на распусту, а нэ наука. Мы самы завше псуемо своихъ дитэй: посваритця маты на дытыну, або набы ёго за що-нэбудъ, а воно иде на скаргу до батька. Батько жъ хоче дытыну прыласкаты, тай, кажэ, глядячи его по головци: «дурная, сынку, мама, дурная: набыла дытыну мого набыла; дулю ей, дулю!» Дытына ще и пацера нэ уміе, а вжэ хвыгу матэры показуе, — отъ тоби и жды одъ ёго пошанованья. Або шеякъ стануть маты зъ батькомъ бытыся, попывшыся, стануть лаятыся такъ, же соромъ слухаты; якъ жэ тутъ дытына распустыв зъ маленькосци нэ научатця.

Хвэдось. Алэ, воно то правда, часомъ тое бувае межы людьмы.

Янко. Отожь-то бачъ! А въ школахъ, напротывъ, учатъ всего доброго; я бъ и самъ, кобъ не лита мои, пошовъ бы въ науку, и тэпэръ завжды завидую ученому. Глядышь часомъ чёловкъ на свить Божій — на мисяць ясный и на зори, на звиря и на пташекъ вселякихъ, на траву, квытки ружныи, глядышь, кажу, дывышся и нычого нэ тямышь. Есть тамъ у бабъ нашихъ ружны забобоны, — то чи жъ бабамъ вирыты? Чуешъ нэ разъ, чёловикъ, якъ розумныи людэ говорятъ о якыхъ ся тамъ заморскихъ короляхъ, о заморскихъ зэмляхъ и лю-дяхъ, — а хто жъ ёго знае, якъ воно тамъ направдить. Може и тое, що людэ розказують, такыи жъ бабськи забобоны. Ну, а якъ читаты уміешъ — въ кныжку якую заглянувъ — и видаешъ: де що и якъ на свиты діетця, Вэликъ-Боже! помогъ бы учитыся, кобъ нэ лита мои нэдужіи.

Хвэдось. Ось, тоби маешъ, схотилося кобыли оцту и давай оцту! Ни, муй голубэ, кажи ты зъ своимы ксёндзамы, хотъ нэ знаты що, я одно кажу: мужиковы знаты соху, борону, косу и другэ що въ господарстви — и годи зъ ёго. Ото ёго хлибъ, ото ёго доля! А наука и кныжки на що ёму здалься? Дадуть воны ёму хлибъ? А то нэ ёго доля буты ассэсоромъ, дьякомъ, або ксёндзомъ.

Янко. Ну, той що, же ассэсоромъ нэ будэ, то вже треба ёму остатыся дурнёмъ? А чимъ же гуршіи — тэпэръ мужикъ одъ ассэсора, якъ нэ тымъ, же протывъ ёго дурень? А напрыкладъ, тэпэръ Государь давъ намъ «Положения», дэ пышетця, якъ маемо зъ давнійшимъ паномъ раховатыся; або дасць ще сэредныкъ, чи ассэсоръ распоряженье якое. Сэ уміешъ читаты, самъ згадаешъ тое все, дойдешъ чистэй правды: нэ будэшъ на цилый свить нарикаты, же нэма на нёмъ справэдлиности. Будэшъ знаты свое право и свою повинность, ныхто тэбэ скрывдыты нэ посміе. Ось, тоби и безъ ассэсорства мужиковы треба учитыся! А сэ мужикъ до науки будэ охвотный, сэ добре и грунтовнэ выучитця, его зробять и ассэсоромъ, часомъ «навэть бульшъ, якъ ассэсоромъ: есть нэ мало прыкладовъ, же простый мужикъ чрезъ науку выходить въ людэ. У насъ зъ простыхъ мужикувъ бувають часомъ учитэлимы, чи инспекторымы въ гимназіи. Диты простыхъ мужикувъ кончають часомъ школы пэршими, наилипшими ученямы и достають въ награду золотыи мэдали. Такъ само и кужденъ зъ нашихъ хлопцёвъ, абы но бувъ способный и мивъ охвоту, може пойты въ гимназію, посля до высшого наукового закладу, що называецця «унивэрсытэтъ» а оттоля нарэшти можно вйти чи учитэлемъ, або инспэкторомъ гимназіи, чи

якимъ чиновныкомъ, а въ кожномъ рази чѣловікомъ ученымъ, нелядашимъ, на корысть соби и людемъ. Дьяки, напрыкладъ, мало чимъ одъ насъ рузнятця, а погледы, ихъ диты черезъ науку выходятъ ксѣндзами, дзѣканама и навѣтъ бискупамы часомъ бувають!

Хвѣдосъ. Ну, нѣхай соби, нѣхай! Кидай работу, кидай государство, кидайтэ вси; беритэсь за кныжки, кладитэ гроши на школу — мало ще, мусыть, выложили? Учитэсь и живитэ счастливо! То-то пѣвнэ заживэтэ королями безъ господарства, зь однимы кныжкамы? Ии, братко, зжилы свуй викъ наши батьки счастливо, липшь якъ мы: господари зь ихъ булы нѣ лядящии и бѣзъ тѣи науки; обойдэмся и мы бѣзъ ей!

Янко. Ото жь бо нѣправда! На самъ пѣршь, въ науку дитѣй посыламы — въ господарствѣ нѣшкодытъ ныць: въ школахъ учать тулько въ осѣни и въ зыму, колы въ господарствѣ нѣма ны якѣи роботы на полю. Нѣ вѣльмы много коштоватымутъ намъ и самыи школы. А до того-жь треба памятаты, же дармо, бѣзъ праці, або бѣзъ грошей, на свиты нычого нѣ достанешъ. Ну, и давній якъ и тѣпѣръ, по мисцяхъ и мѣжи мужиками былы людѣ грамотныи; умилы воны и соху-борону нарыхтоваты и кныжку розумну яку прочитаты; умилы и господарствомъ управлѣты и въ церкви дьяковаты. Старыи бабы, або людѣ завыстный называлы ихъ чаровныкамы, однакъ Бугъ ихъ благословлявъ, громада, добры-людѣ шановалы. А наприкладъ, Нимцитыи и въ поле ходять сь кныжкамы; хлопѣць волю поводитъ, батько орѣ и разомъ читае, положивши кныжку на плузи. Отъ якъ! и знаютъ воны зь кныжокъ много чого доброго: якъ скотыну одъ помору, збожь одъ кротувъ ратоваты; якъ ныву липшь зьораты, въ яку пору що липшь посяты — господари воны хотъ куды!

Хвѣдосъ. Ну, нимѣць! Нимѣць ще зь колыски охвотный до науки: такій вже вунъ удався заморскій. А нашъ мужикъ що?

Янко. Говоришь ты, якъ старая баба. Нимци такыи жь самыи людѣ, якъ и мы; бачь-же и наши хлопци не мало таки мають охвоты до науки, абыно школы булы, а батьки пускали въ школу. А тамъ за Вильномъ коло Дисны мѣста було, кажуть, нѣдавнѣчко отъ що: прыходытъ въ осѣни до ксѣндза парубокъ литъ 18 (Пѣтромъ звався), просытъ учитыся приняты. Ксѣндзъ той ёго прынявъ, подучивъ троха читаты-пысаты, а нѣдовго думаючи, одправывъ подъ вѣсну, «часу, каже, у мѣнѣ тѣпѣръ нѣма.» Парубокъ одъ ксѣндза своѣго идѣ до прыходскѣи школы до самого учитѣля; «такъ и такъ, каже, учитысь хочу; бувъ у ксѣндза цилу зыму, — умію троха. Алѣ будь ласкавъ, добродзію, прыймы ще ты мѣнѣ; хотъ въ наймытахъ буду служиты, абы учитысь у тѣбѣ.» Бачитъ учитѣль, — хлопѣць добрый, охвотный такій: прынявъ ёго. «Будэшъ, каже, у мѣнѣ до полудня на роботѣ, одъ полудня учитысь.» Остався Петро у того учитѣля, поучився мѣсяцовъ сь чотыры, выучився пысаты такъ, що знай; напысавъ лысть до своѣго ксѣндза дьякуючы за ёго пѣршу науку. Ксѣндзъ, якъ зобачивъ ёго пысанье, здывовауся навѣтъ; хваливъ — нѣ нахваливая, а нарѣшти выстарався, же того парубка Пѣтра зробылы помощныкомъ пысаря въ канцеляріи.

Однак нэ доўго прышло там Пэтровы застацца: зобачив вунь, же у пысаря нэ ма чого ёму учитыся, а пысарь ставь ёму завыводаты. Покинув Пэтро пысаря, той стараецца тэперь як нэбудь дастатыся до вэлыкого миста Риги, и пэвно нэ згинэ тамь, а худко вь людэ выйдэ. Оть що значить наука и що значить миты до еи охвоту! А чи жь мало и у нась есть такихь хлопцёв, що не уступылы бь и тому Пэтровы? Треба постаратыся о школахь, а тамь хлопэць нэ згинэ, ни, абыно старався, пыльновавь кныжки.

Хвэдось. Ну, то що жь будэ, якь полизуть вси вь паны? Хто жь вь мужикахь останэцца?

Янко. Оть и зновь за свое. Хто мужикомь, каже, будэ, якь вси стануть учитыся; ныбы то мужиковы коньче треба буты дурнёмь? Треба тэперь нэ однимь панамь учитыся; здаецца наука и мужиковы всякому. Або жь ты самь нэ радь будэш, колы твуй сынь выйдэ вь людэ, зробітца учонымь, розумнымь и тэбэ нэ покине, шановаты нэ пэрэстанэ: (дурень оно, або чоловикь зопсутый батька не шануе) нарэшти, хоть и вь мужикахь вунь останэцца, и то одно много значить, ежели вунь выучитца вь школи пацера, якь налэжить, и кныжку яку розумну прочитаты, и тоби ще самому сказаты якую исторію святу, розумну, що вь кныжкахь пышутца. Треба ще, напрыкладь, рахунокь тоби якій зробіты, — грамотный хлопэць зробіть тоби живо, худко и регулярно, якь и самь пысарь иншій часомь нэ потрапыть. Чи жь нэ радость тогды тоби будэ, скажи самь, подумай? Нэ правда?

Хвэдось. Може-й правда! Ну, а якь же нашимь дитямь липшь учитысь: по-польску, чи по-русьску? Паны всё говорят, же по польску треба коньче учитыся?

Янко. Нэ слухай — мало, що говорят! самь ты бачишь, же Руськая грамота потрибнійша, якь польска. Вь церкви у нась на самь пэршь мша и другэ набоженство оправляецца по-русьску, Евангелію читають по-русьску, такь що каждый грамотный може розумиты, нэ то що вь костёли. Затымь, вь судахь, вь вашей власной канцелярии, у сэредныка и всюды вси бумаги пышутца у нась по-русьску. А и мы сами, запэвнэ зовсимь не ляхи: мы сами по соби народь особный — Блоруссы! Руська мова и руська грамота намь завше потрибнійша, якь польска.

Хвэдось. Такь, такь! Правда?

Янко. Ну, а тэперь самь подумай зновь, не правду людэ кажут, же треба учитыся?

Хвэдось. Нэма що казаты, — правду говорят?

Янко. Отожь-то бачь! Наука завжды и для всехь корысьць мае: и для ксёндза, и для дьяка, и для пана, и для мужика. Казавь вже и еще разь кажу, же наука тэперь мужиковы, якь и каждому другому, коньче и вельмы наветь потрибна.

Благословыжь Боже того, хто за разумь взявся!

СКАЗКА НЕ СКАЗКА, БЫЛЬ НЯ БЫЛЬ, АЛЕ ТАКЪ БЫВАИЦЪ.

Вотъ што раскажываюць старыя людзи. Бывъ одзинь заможный господарь; имѣвъ ёнь скоту, земли, въ волю. Якъ ёнь добре працовавъ, дыкъ и дававъ яму Богъ успѣха во всѣмъ. Бывало ёнь самъ съ женой за всѣмъ приглядзиць; устануць яны раненько, узбудзюць паробковъ и паробчанокъ: «идзице, робце то и то,» да и сами приглядзятъ за ими. Въ хлѣвахъ у яго было сухо и цѣпло; корму для скоту не жалѣли. Зямельку бывало угнаецъ якъ можно лѣпи: «покормишь добре зямельку и ина цябе найсытнѣй накормиць,» любивъ ёнь приговариваць. За то у яго было много скоцинки и все здоровая; радзило у яго збожже, огороднина, лён, пенька; и сабѣ было досыць и въ зямельку положиць и людзямъ продасць: господарь хоць куды. Дзѣточекъ у яго было дзѣвочки и одзинь сынъ. Якъ ёнь бывъ чловѣкъ заможный, вотъ и захоцьвѣ даць доброе выхованне своимъ дзѣцямъ; для гэтаго ёнь ничего не жалѣвъ. Рады были бацьки, якъ ихъ дзѣци кончили свои школы. Скоро обѣдзвѣ дочки вышли замужъ, а сыну гдзѣ-то дали доброе мѣсто, гдзѣ ёнь мѣвъ хорошую плату и досыць пачоту. Остались старики у двоихъ доканчиваць свой вѣкъ. Тымъ часомъ померла матка. Старикъ-бацька остався въ дому одзинь, якъ пѣрсть. Яму зробилось дужа маркотно, не съ кѣмъ было ни поговориць, ни подзѣ-литца ни горемъ, ни радосцю. Думавъ, дунавъ старикъ, да и рѣшивъ отдаць все, што у яго было дзѣцямъ, а самому жиць при дзѣцяхъ. «Я ничего не жалѣвъ для ихъ, такъ думавъ старикъ; любивъ ихъ щирымъ сердцемъ, да и яны сдаетца любили мяне; имъ не цяжко будзецъ прокормиць свойго старого бацьку; зперва поживу у одной дочки, потомъ у другой, за тымъ у сына, послѣ узнова начну съ первой дочки, и буду обходзиць ихъ гѣтымъ порядкомъ! Якъ сказавъ старикъ такъ и зробивъ; дзѣтки подзяковали яму, каждый за свою часць. Тольки да леко не охотно принимали яны у сябѣ свойго бацьку. Поживъ старикъ у первой своей дочки,— видзиць, што на яго поглядываюць скоса, пошевѣ къ другой; у другой яго приняли ня лѣпи, вотъ ёнь пошовѣ къ сыну,— и тутъ на яго глядзѣли съ подлобыя. Горько, дужа горько, зробилось старику. «Боже милосцивый», подумавъ ёнь со слезами. За што Ты мяне караешъ? Ци я жъ не люблю своихъ дзѣцей? Ци я жъ не старався для ихъ? може я зробився наровистымъ, самъ ня вѣдаю. Але въ каждомъ разѣ, кабъ яны мяне любили, яныбъ выбачили мнѣ мои капризы и шановали бѣ мяне, якъ свойго роднаго бацьку!» Пакинули старика дзѣци, але не покинувъ яго Богъ и добрыя людзи. Почувъ одзинь старѣй знакомый объ яго горѣ, уцѣшивъ яго добрыми рѣчами, давъ ёму гроши и вотъ гѣту разумную раду: «Вотъ табѣ пятьдесятъ рублей (такіе гроши въ старыя часы были вяликіе); найми сабѣ чисценькѣй домикъ, купи што треба, и живи сабѣ съ Богомъ; мало гѣтыхъ будзецъ, я ящо дамъ столько же; а ты, якъ забогацьнешъ, отдаси мнѣ; а цяперъ пусьци поголоску, что ты ня все раздавъ дзѣцямъ, а только меньшую часть; увидзишь, яны отъ разу перемѣнютца. Зробивъ старикъ, якъ порадовивъ яму яго знакомый; нанявъ хатку, убравъ яе,

самъ одзѣвся; а въ хаці поставивъ скриню съ каменнями (быдцымъ) съ грошамы, и заперъ яе на два замки. Скоро всѣ заговорили о богатствѣ старика; почули гэта дзѣци и адзінъ передъ другимъ стали прѣзжаць къ свайму татку съ гостинцами и упрашиваць яго пріяць ихъ гостинцы. Такимъ способомъ у старичка завялися и полотно, и мука, и масло, жито, огороднина и ставъ ёнъ жиць пропѣваючи и дзякуючи свайго стараго знакомаго за добрую раду. Захворѣвъ нашъ старикъ! Смерць была не за горами. Собралися дзѣци; ня успѣвъ старикъ умерць, яны кинулися искаць ключа отъ скрыни, отчинили яе и штожъ увидзѣли? Куча камення, а на верху листъ къ дзѣцямъ: Дорогіе мои дзѣци! Я любивъ васъ отъ щираго сердца, якъ найлѣпи выховавъ васъ, отдавъ все, што мѣвъ; а чимъ вы мнѣ заплачили ? Кабъ ня добрый челоуѣкъ, который мнѣ давъ раду, ябъ повиненъ бывъ ходзиць до міру съ торбой. Не дай Богъ кабъ и вы спытали такое горе; маце дзяцей, будзьте осторожны. Гэта мое последнее слово; яно принесецъ вамъ боли корысци, чимъ всѣ гроши, якія вы думали получиць послѣ моей смерци».

ОГЛАВЛЕНІЕ.

Что была пачатъ выданіі? Чимъ дзѣца и каке шлѣ була дѣла до рѣш?	1.
Ця добра мы горабства, поспитунта рѣш?	18.
Паліцалі поспиталі, напѣвалі іхъ горабства	19.
Чимъ гора и пріяцтарі старыска Яшо отъ брѣстн- скаго Хладосава	21.
Слѣвала на старыска, Слѣвала на бѣла, што члѣт. бѣстала	21.